

Mirvarid Dilbazinin dil-üslub xüsusiyyətləri

Sədaqət Həsənova

Filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim. Naxçıvan Dövlət Universiteti.
Azərbaycan. E-mail: sedagethesenova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0839-8469>

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycanın tanınmış şairəsi Mirvarid Dilbazinin dil-üslub xüsusiyyətlərindən bəhs edilir, ədəbi dildə yeni söz, ifadə yaradıcılığı maraqlı və orijinal proseslərdən biri kimi dəyərləndirilir. Həmin prosesdə Mirvarid Dilbazinin də xüsusi rolu vardır. Bu məqsədlə, onun əsərləri üzərində araşdırma aparılır, fərqli söz və ifadələr üzə çıxarılır. Araşdırmada görkəmli sənətkarın yazı dilindəki maraqlı fonetik və qrammatik üslub vasitələri təhlilə cəlb olunur. Bədii dildə üslub keyfiyyəti yaradan vasitələrin çox işlənməsi onun təsirli və emosional olmasına imkan yaradır. Bu baxımdan, məqalədə sənətkarın yazı dilindəki xitab və təkrarlara xüsusi diqqət edilir, irəli sürülən elmi-nəzəri fikirlər poetik faktlarla əsaslandırılır.

AÇAR SÖZLƏR

dil, üslub, söz,
ifadə, məna

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 04.04.2022
qəbul edilib: 12.04.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Filologiya elmləri
doktoru, professor
İsmayıl Kazımov.

Language-style features of Mirvarid Dilbazi

Sadagat Hasanova

Doctor of Philology, Professor, Honored teacher. Nakhchivan State University. Azerbaijan.

E-mail: sedagethesenova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0839-8469>

ABSTRACT

The article discusses the language and style of the famous Azerbaijani poet Mirvarid Dilbazi. Creating new words and expressions in a literary language is one of the most interesting and original processes. Mirvarid Dilbazi also has a role in this process. For this purpose, his works are researched and different words and expressions are revealed. Interesting phonetic and grammatical stylistic devices in the language of Mirvarid Dilbazi are analyzed. The extensive development of tools that create stylistic quality in the literary language allows it to be effective and emotional. There is a lot of stylistic beauty in the language of Mirvarid Dilbazi. In this regard, special attention is paid to speeches and repetitions. The scientific-theoretical ideas put forward in the article are based on poetic facts.

KEYWORDS

language, style,
word, expression,
meaning

ARTICLE HISTORY

Received: 04.04.2022

Accepted: 12.04.2022

Giriş / Introduction

Çağdaş Azərbaycan ədəbi dilinin inkişaf edib zənginləşməsində söz sənətkarlarının xidməti əvəzsizdir. Bədii dili onlarsız təsəvvür etmək mümkün deyil. Ədəbi simaların hər biri bu dilə müəyyən qədər öz töhfəsini vermişdir. Onlardan biri də Azərbaycanın ilk qadın Xalq şairi Mirvarid Dilbazidir. Şairənin ədəbi dildə mövqeyinin müəyyənləşdirilməsi üçün onun poetik dilinin araşdırılmasına ehtiyac duyulur. Belə ki, hər bir söz sənətkarı öz dövrünün övladıdır və onun əsərlərində yazıb-yaratdığı dövrün ədəbi dil xüsusiyyətləri əks olunur. Deməli, ayrı-ayrı yazıçıların dil-üslub xüsusiyyətlərinin araşdırılması bir tərəfdən onların ədəbi dildəki rolunu təyin edir, digər tərəfdən isə aid olduqları dövrün ədəbi dilini dərinlən və hərtərəfli öyrənməyə kömək edir. Bu, mövzunun aktuallığını təsdiq edən cəhətlərdəndir.

Mirvarid Dilbazinin poeziyası özünəxas dil-üslub xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu baxımdan şairənin dilində xitabların maraqlı üslub məqamları diqqət cəlb edir. Aşağıdakı misrada beş xitab işlənməyinə baxmayaraq, onların çoxluğu hiss olunmur, çünki burada keyfiyyət göstəricisi kəmiyyəti üstələyir.

Poetik örnəklərin dili göstərir ki, xitab yalnız müraciət vasitəsi deyildir, o, həm də bədiiiliyin dolğunluğuna güclü təsir göstərən, zəngin üslub çalarlarına malik olan dil faktıdır:

Ağlama, kamanım, sazım, ağlama!
Sil bu göz yaşını, gözü, ağlama!
Gəlinim, ağlama, qızım, ağlama,
Dərddən güclüləri dərd əyə bilməz!

[6, s.11].

Mirvarid Dilbazi yaradıcılığı ilə tanış olduqca, onun yazı dilində maraqlı leksik-qrammatik vahidlərlə qarşılaşırıq. Məsələn, “*düzənmək*” feili belə örnəklərdəndir:

Demə ki, yurdunda töküldü qanlar,
Biz dağıq, dağlarda gurlar tufanlar.
Zirvədə püskürər odlu vulkanlar,
Təpələr düzənər, dağlar əyilməz!

[6, s.11].

Araşdırma zamanı lüğətlərdə “düzənmək” feilinə rast gəlmədik. Ürəyə və qulağa yatımlı bu söz, verilən nümunədə yəqin ki, “düzlənmək” mənasında işlədilmişdir.

Şairənin dilində diqqət çəkən sözlərdən biri də “*qıtmaq*” feilidir:

Səxavət insanın yaraşığıdır,
Yoxsula pul versən, əlini qıtma
[6, s.103].

Çağdaş poeziyada başqa yazıçıların dilində də “*qıtmaq*” feilinə rast gəlmək mümkündür:

Var ol, varlığınla sevindir bizi,
Özünü özgəyə qatma, ay Tahir.
Eşqin xatırladır yer, göy, dənizi,
Sevinc, səxavəti qıtma, ay Tahir¹.

“Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti”ndə bu sözə bir neçə yerdə rast gəlsək də, onların poetik dildəki mənalarını aydınlaşdırma bilmədik. Məsələn, lüğətin 300-cü səhifəsində “qırtçı” sözü, “qırçı” (xəsis) sözünün bir variantı kimi, 302-ci səhifəsində isə “qart” mənasında sifət kimi işlənmişdir [Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Bakı, 2007]. Fikrimizcə, poetik dildəki “qırtmaq” feili “əsirgəmək”, “xəsislənmək” anlamındadır ki, Mirvarid Dilbazinin dilində həmin mənənin inkarını görürük. Beləliklə, “əlini qıtma” ifadəsi “xəsislənmə”, “əlini əsirgəmə” anlamlarında işlənmişdir.

Şairənin dilində passiv leksika örnəyi olan “*yönərmək*” feili də vardır:

Ulduz olub öz zirvəmdən enərdim,
Dövrəndəki “mələkləri” yönərdim,
Al lələyə, qərənfilə dönərdim,
Səpilərdim yollarının üstünə
[6, s.189].

Maraqlıdır ki, lüğətlərin heç birində həmin sözə rast gəlinmir. Xalqın danışq üslubunda elə dil vahidləri var ki, onlar indiyə qədər lüğətlərimizdə qeydə

¹ <https://muhamad.org> › meherremmin-yeni-seirleri

alınmamışdır. Odur ki, dildəki belə faktların araşdırılmasına hər zaman ehtiyac duyulur.

Mirvarid Dilbazi dilimizin daxili imkanlarına söykənərək, milli leksik şəkilçilərdən istifadə etməklə maraqlı dil vahidlərinin yaradılmasına nail olmuşdur. Məsələn, onun dilindəki “qələmləmək”, “sözləmək” belə örnəklərdəndir:

Aşıq Alı, məzarını itirdik,
Zalım qonşu qəbirləri düzlədi.
Nə bir ovuc ordan torpaq götürdük,
Nə dərdimiz qələmlədi, sözlədi
[6, s.92].

Dilimizdə “dili dolaşmaq” frazeoloji vahidi mövcuddur. “Baş və dil” adlı şeirində şairə bu ifadənin izahını bədii dillə verir:

Söz söyləyən zamanda
Dil yaman dolaşırdı,
Kəlmələr arasından
Çox kəlmələr düşürdü,
Fikirlər dəyişirdi.
Eşidənlər kimisi
Ona “pəltək” deyirdi,
Biri “gödək” deyirdi,
Biri “kötük” deyirdi,
Biri “ütük” deyirdi.

Dilin günahsız olması, onun başla əlaqəsi müəllif tərəfindən aşağıdakı misralarda açılır:

Dil dedi: Ey insanlar,
Nə kötüyəm, nə ütük,
Nə pəltəyəm, nə gödək,
Bunu biləsiz gərək,
Deməyin, bu nöqsanlar
Təkcə mənim işimdir.
Fikirlərə dəyişik
Don geydirən başımdır!
[6, s.17].

Dövrünün ağrı-acılarını yaşayan, onlara həssas münasibətdə olan sənətkarın görüb duyduğu dərdlərin təsirindən için-için ağlaması əsərlərindən bəlli olur. Lakin o, gizlin ağlama səbəbini də oxucuya açıqlayır:

Oğul deyib mən sinəmi dağlaram,
Ağ başıma qara yaylıq bağlaram.
Ağlayanda gizlin-gizlin ağlaram,
Düşmən mənim göz yaşımı görməsin!
[6, s.19].

Məlumdur ki, atalar sözləri xalqımızın dil və təfəkkür mədəniyyətinin bəzəyidir. Yüz illərin, min illərin sınağından çıxmış, ən mükəmməl tərbiyə qaynağı olan, xalqın mənəviyyatını ifadə edən bu gözəl söz-fikir inciləri öz təsirini bədii dildə də göstərir. Belə ki, söz sənətkarları atalar sözlərini həm olduğu kimi, həm dəyişiklik edərək istifadə edir, həm də bu prosesin təsiri ilə özləri hikmətli ifadələrin yaradıcısına çevrilirlər. Mirvarid Dilbazinin yaradıcılığında da belə örnəklərlə tez-tez qarşılaşmaq mümkündür:

Hər zərbədən bil ki, yıxılmaz ərslər
[6, s.21].

Bir xalqın başında aqıl, mötəbər,
Tədbirli bir başçı durmasa əgər,
O xalqı qurd nədir, tülkülər yeyər
[6, s.55].

Göyerməz qovrulmuş buğda,
Bar verməz bağbansız bağ da.
Səhrada tək qalmış dağ da
Enə-enə təpələnər
[6, s.85].

El içində “ölüdən şeytan da əl çəkib” deyimini geniş yayılıb. Aşağıda verilən misrada Mirvarid Dilbazi bu fikri mənası saxlanılmaqla yeni formada təqdim edir:

Ölüdən alçaqlar intiqam alar
[6, s.99].

Bundan başqa, “su gələn yerdən bir də gələr” deyimi müəllifin dilində aşağıdakı kimi verilmişdir:

El sözüdür: axar sular,
Axan yerdən bir də axar
[6, s.91].

Folklorumuzda hünər haqqında çox sayda atalar sözləri vardır. Şairə əsl hünəri gözütoxluqda görür:

Yüngüllük insana böyük kədərdir,
Nəfsi tox, gözütox ömür sürməksə,
Kişiyə, qadına əsl hünərdir
[6, s.95].

Onun öz təfəkkürünə uyğun maraqlı hikmətli fikirləri vardır. Bu fikirlərin birində vəzifə “məhək daşı” hesab edilir. Əslində, “məhək daşı” qızıl və gümüşün əyarını müəyyənləşdirən daş növüdür. Şairənin dilində bu daş vəzifəyə aid edilərək, onun daşıyıcısının kim olduğunu aydınlaşdırmaqda bir vasitə kimi dəyərləndirilir:

Oxucum, vəzifə məhək daşıdır,
Kamillik, naqislik sınıdır burda.
Xalqa xidmət etmək kişi işidir.
Kimin vicdanı kor, ürəyi xırda,
Varlanmaq havası varsa başında,
Azömürlü olur o, xalq içində
[6, s.96].

Fikrimizcə, vəzifə Tanrı tərəfindən insanlara iki məqsədlə verilir:

1. İnsan vəzifəyə layiqdir; onu kömək üçün, xalqa ləyaqətlə xidmət etmək üçün vəzifəyə təyin ediblər.
2. İnsan buna layiq deyil; vəzifə onu tanıtmaq üçün qismət olub ki, xalq onu tanısin, vəzifə sahibinin pislili və ya yaxşılığı üzə çıxsın. Yaxşıdırsa, mükafatlandırılınsın, pisdirsə, hörmətdən düşsün. Bu haqda şairə belə deyir:

Var olsun insanın insanlığını
Bizə tanıtdıran vəzifələri
[6, s.97].

Ümumiyyətlə, şairənin poetik dilində vəzifə məsuliyyəti ilə bağlı hikmətli fikirlərin xüsusi mövqeyi vardır:

Vəzifə şöhrəti köçəri quşdur
[6, s.103].

Vəzifə ilməyi taxılan boyun
Hər bir an ilməkdə boğulur, inan
[6, s.103].

Və ya:

Mənzili gödəkdir vəzifələrin
[6, s.104].

Maraqlıdır ki, sənətkarın hikmətli misralarında da dil vahidlərinin iştirakı fəaldır.

Onun poeziyasında sual cümlələri özünəməxsus yer tutur. Müəllifin dilində sual cümlələri qrammatik anlamından, yəni hər hansı bir cavab almaq məqsədindən uzaqlaşır və inkarlıq məzmunu ifadə edir:

Haram maldan halal çörək,
Rüşvətdən ehsan olarmı?
Hər kişidən karvanbaşı,
Hər otdan dərman olarmı?
Qafiyəli hər söz, şeir,
Hər füzul dastan olarmı?
[6, s.99].

Şairə qeyri-qəti gələcək zamanda olan və sual ədatı ilə işlənmiş “olarmı” sözünü “olmaz!” mənasına salır. Burada heç kimin suala cavab verməyi gözlənilmir, əksinə, hər kəsə “rüşvətdən ehsan, hər adamdan başçı, hər otdan dərman, hər qafiyədən şeir olmaz!” nidası çatdırılır. Bu, sual cümlələrinin üslub baxımından nida cümlələrinin mövqeyinə düşməsinə göstərən faktlardan biridir. Bundan başqa, şairənin dilində xəbəri feilin qeyri-qəti gələcəyinin inkarı ilə ifadə olunmuş sual cümlələrinə də rast gəlmək mümkündür. Maraqlıdır ki, həmin misralar fikrin təsdiqini ifadə edir. Məsələn:

Pərvanə od görsə, oda yanmazmı?
[6, s.110].

Verilən misranın anlamı belədir: *Pərvanə od görsə, yanar.*

Sənətkar sual cümlələrindən təşkil olunan əsərlərindən birinə “Hanı?” sual əvəzliyindən ibarət bir başlıq verib. Şeirin ilk bəndində sual əvəzliyi uğurlu anafora kimi işlənərək bədiiliyi zənginləşdirir:

Hanı o ürək ki, onu duyaydım,
Hanı o nəğmə ki, ona uyaydım,
Hanı o çəmən ki, çiçəklərindən
Başıma solmayan bir tac qoyaydım
[6, s.135].

Şeirin ikinci bəndində isə “hanı?” sual əvəzliyi məzmununu saxlayaraq mövqeyini dəyişir, bu dəfə isə o, epifora kimi işlənərək maraqlı bir məqama düşür:

Bizim dağ ətirli küləklər hanı?
Kasası şəh dolu çiçəklər hanı?
Məni uçuşlara qanadlandıran
O şirin arzular, diləklər hanı?
[6, s.135].

Məlumdur ki, Azərbaycan dilində feilin indiki zamanının inkarında *-ma²* şəkilçisinin saiti düşür. Lakin sənətkarın dilində bu dəyişmir. Həmin cəhət o dövrün poetik dili üçün səciyyəvi əlamət hesab edilir:

Xainin mənzili uzaq olmayır
[6, s.99].

Mirvarid Dilbazi hikmətli fikirləri ilə gerçəklikləri ifadə edərək, onları insanlara bir daha xatırladır:

İllərlə yığdığın haram sərvəti
Bir gündə itirə bilərsən, inan
[6, s.104].

Şair eldən ayrı düşməz
[6, s.113].

Dünya fani, biz köçəri,
Saz, söz qalandır, qalandır
[6, s.114].

Ana şikəst olsa, o şikəstin də
Nəfəsi övlada yenə köməkdir
[6, s.140].

Araşdırmalar göstərir ki, ədəbi dilin bütün dövrlərində söz ustalarının istifadə etdiyi ortaq fikir frazeoloji birləşmə və ifadələr olmuşdur. XX əsr şairlərinin də yaradıcılığında belə faktlara rast gəlmək mümkündür. Bu mənada, “könül mülkü” ifadəsi diqqət çəkir:

Bu necə ayrılıqdı,
Könül mülkünü yıxdı.
Qarşıya hicran çıxdı,
Sözdə göz yaşı qaldı
[6, s.47].

Xalq şairi Səməd Vurğunun dilində də “könül mülkü” aktiv mövqeyə malik üslubi sintaksis örnəklərdəndir. M.Dilbazinin yuxarıda nümunə verilən şeiri danışıq səslərinin poetik uyğunluğu baxımından çox maraqlıdır. Həmin nümunədə y və x səslərinin ahəngi bu mənada diqqətə dəyərdir. Xüsusilə də y samitinin təkrar ritmi şeir boyu özünü göstərir:

Bu gecə nə gecəydi,
Həsrəti mənə əydi.
Sinəmə bir ox dəydi,
Üzdə göz yaşı qaldı
[6, s.47].

Bədii dildə adi bir səsin qeyri-adi məziyyətləri üzə çıxar bilər. “Şeir dilinin linqvistik təhlilində səsin poetik funksiyası ona görə xüsusi diqqət çəkir ki, şeir məhz səslərlə konkret poetik ovqat yaradır, bədii formanı səs ahəngi ilə, ondan törəyən assosiasiyaların köməyi ilə bəyənimli edir” [3, s.7]. Aşağıdakı örnəkdə də y samitinin tərəvətli üslub çalarlarını duyuruq:

Nə zənginəm, nə yoxsulam,
Nə sərvətə, vara qulam.
Nə də ki tapdanmış yolum.
Yemək üçün çörəyim var,
Sevmək üçün ürəyim var,

El içində əməyim var,
İş görməyə əlim, qolum,
Yük çəkməyə kürəyim var...
Zənginlərin zənginiyəm
[6, s.142].

Mirvarid Dilbazi poeziyasının linqvistik təhlili göstərir ki, onun dilində səslərin çoxunun alliterastik zənginliyi olsa da, y və x samitlərinin zövqlü istifadə üstünlüyü daha çoxdur. Onların bir ahəngə yönəlməsi bədii dilin poetik imkanlarını üzə çıxarır, şeirdə musiqili tonu gücləndirir, estetik zövqə təsir edir və beləliklə, bədii-üslubi ovqatın yaranmasına səbəb olur:

Sən xəndəsən, mən kiryəyəm,
Özüm də bilmirəm nəyəm.
Oxunmamış bir nəğməyəm.
Hünərin var, oxu məni!
Aparmamış son mənzilə
Bir əbədi yuxu məni
[6, s.150].

Nümunədəki “xəndə” fars mənşəli söz olaraq, “gülüş” mənasını verən leksik-grammatik vahiddir, lakin “kiryə” sözü haqqında internet və lüğət səhifələrində heç bir məlumata rast gəlinmir. Bu fakt, dilimizin dərinədən araşdırılmasının zəruriliyini bir daha təsdiq edir.

M.Dilbazini “məhəbbət şairəsi” hesab edirlər. Onun əsərlərində insana, təbiətə, vətənə, millətə məhəbbətlə yanaşı, fərdi məhəbbət də var ki, şairə onu şeirlərində həzin-həzin oxucularına çatdırır:

Səhrada bitmiş bir güləm,
Fəsli quraq keçən iləm.
İstəyirəm sənsiz ölüm,
Neyləyim, ölə bilmirəm
[6, s.152].

Məhəbbət ədəbiyyatın əbədi mövzularından biri hesab edilir. Demək olar ki, bütün şairlər öz yaradıcılıqlarında həmin mövzuya az və ya çox dərəcədə müraciət

etmişlər. Şairənin bu mövzuda qələmə aldığı şeirlərdə arzular, kövrəklik və qürur dərinliyi hiss olunur:

Sən su olsan,
Mən səni bir qurtumda içərdim.
Ocaq olsan, isinərdim istinə,
Baxmazdım alovuna, tüstünə.
Yağış olsan, deyərdim yağ üstümə.
Gül olsaydın, dərib dəstə bağlardım,
Dərdiyimçün qoxlayardım, ağlardım.
Zərrə olsan, mən səni zərrələrdən seçərdim.
Sən əl çatan, adi insan olsaydın,
Mən yanından etinasız keçərdim
[6, s.153].

Xalq şairəsinin vətən sevgisi onun şeirlərində həzin, lakin böyük şövq və zövqlə dilə gəlir:

Qızları dilbər,
Oğulları ər,
Odum, ocağım,
Ana qucağım,
Qalsam, həyatım,
Ölsəm, torpağım
Azərbaycanım!
[6, s.68].

Torpaqlarımızın işğala məruz qalması səbəbindən xalqımız uzun illər dözülməz ağrı-acı yaşamışdır. Mirvarid Dilbazi bir ana yangısı ilə bu dərdi öz şeirlərinə səpdi:

Doğma yurdda yollar keçdim
Hey xəyallar qura-qura.
Qarşıladı məni düzlər,
Dağlar hıçqıra-hıçqıra
[6, s.21].

El dərdinin dağlara, bağlara, meşələrə təsiri şairənin qələmində təbiətin hıçqırığı kimi təsvir edilir:

Seyrə çıxdım səhər-səhər,
Qarşıladı bənövşələr,
Məni nərgizli meşələr,
Bağlar hıçqıra-hıçqıra.
Yaratdığım bu nəğmələr
Bu torpaqdan, eldən gələr,
Gördüm, gümüş şlalələr
Çağlar hıçqıra-hıçqıra

[6, s.21].

Şeirdəki metafor, inversiyalar və cümlə üzvlərinin təkrarı şairənin bədii dilini zənginləşdirən vasitə kimi diqqət cəlb edir. Onun vətən məhəbbətini yaralayan, sızladan səbəb əsərlərində aydın şəkildə ifadə olunur. Bu, vətənin bölgələrə bölünməsidir:

Yasəmən gül açıb bəzəyib bağı,
Qönçəylə dolubdur gülün budağı,
Bölümdə qaldıqca vətən torpağı,
Mən bu gözəlliyi duya bilmirəm,
Bahar sevincinə uya bilmirəm

[6, s.24].

Xalq və millət birliyi ustad sənətkarın dilində tez-tez və həyəcanla səslənir. O, nəinki xalq və millətin, hətta millətimizə məxsus çayların da birləşməsini arzulayır. Şairənin “Yaşıl İrmak” şeirində bu istək qabarıq şəkildə öz əksini tapır. Yaşıl İrmak Türkiyədəki çaylardan birinin adıdır:

Yaşıl İrmak!
Yaşıl İrmak!
Gəl Araza qoşul, İrmak!
Ürək həsrət, yollar uzaq...
Solmamış ömrün gülşəni,
Əzizləri yetir mənə.
Biz bir gülüb, bir ağlayaq.
Yaşıl İrmak!

Yaşıl İrmak!
Araz çaya qoşul, İrmak!
Solur çəmən, solur yarpaq,
Bir dön, bizim yerlərdən ax!
Bir qayığa götür məni!
Döndərib dağ çiçəyinə
Sahilində bitir məni!

[6, s.44].

Mirvarid Dilbazinin vətən məhəbbəti hicran, həsrət ağrılıdır. Bu ağrıdan söz açanda müəllifin baba-nənələrə incə bir məzəmməti də hiss olunur. “Niyə Azərbaycan dilim-dilimdi?” – deyən şairənin əsərlərində həsrət bir ana, bir qadın ürəyindən süzülərək misralara, oradan da oxucu qəlbinə yol alır:

Babam!
Necə dözdün bu ağrılara
Qılınclar ikiyə böləndə sizi?
Nənəm!
Neçə dəfə çəkildin dara
Yadlar həll edəndə taleyinizi?..
Qədim körpülərin qırıldı tağı,
Oldu bir millətin iki bayrağı

[6, s.72].

Ya Rəbb, bu nə sitəm, bu nə zülmüdür?
Niyə Azərbaycan dilim-dilimdi?

[6, s.73].

Sənətkarın əsərlərində vətənin tərənnümünə bir təəssüf hissi də qarışır. Bu, millətin dərindən qaynaqlanan bir el qızının, yurduna bağlı vətəndaşın əfsusudur:

Yurd deyib ağlama, gözüne qurban,
Orda nə yurd qalıb, nə ocaq daşı.
Orda düşmənlərin tökdükləri qan,
Orda nalələr var, orda göz yaşı...
Doğma yurd deyəndə niyə yanırsan?
Ora uçmaq üçün qanadlanırsan.

Orda torpağın da ahı dumandır,
Ağlama, yurd deyib, anam, amandır!
[6, s.70].

Şairənin poetik dilində aşığısaydığı deyim tərzini təqdim edən, ritmi, intonasiyası insan qəlbinin duyğularını incəliklə hiss etdirən şeir nümunələri də vardır.

Köç eləyib köçən durnam,
Durnam, dağlara xoş gəldin!
Uzaq yollar aşan durnam,
Durnam, dağlara xoş gəldin!
[6, s.82].

Əsərdə təkrarlanan xitab və misralar oxunuşa gözəllik gətirir. Bu məsələdə qafiyələrin mükəmməlliyi də böyük rol oynayır:

Qaqqılda, dağlar oyansın,
Bu ölüm, qırğın dayansın.
Uç, könüllər havalansın!
Durnam, dağlara xoş gəldin!
[6, s.83].

Mirvarid Dilbazinin dili *söz səməndi, qeyrət qılınıcı, dərdlər anası, qələmləmək, sözləmək, eşq peyğəmbəri* (Füzuli haqqında), *həyat müəllimim* (anası haqqında), *qəm zənciri, xatirələrin eli, kədər xəncəri* kimi maraqlı sintaktik vahidlərlə zəngindir. Şairə 1998-ci ildə yazdığı “Fani dünya” əsərində sənətkarlara verdiyi qiymətlə orijinal ifadələrə yol açmışdır. O, Ü.Hacıbəyli haqqında “musiqinin sərkərdəsi”, H.Cavid haqqında “millətin kahin oğlu”, “böyük sənət dünyasının şahin oğlu” ifadələrini işlətmişdir. Şairə Ə.Cavadı “dan ulduzu” adlandırmış, S.Vurğunu “kürsülərə sinə gərən”, M.Müşfiqi “təbi coşqun, qəlbi kövrək, dağ çeşməsitək çağlayan”, R.Rzanı “qəlbi odlu, sözü kəsərli, ağıl dolu, işıq dolu gözlü” şair kimi dəyərləndirmişdir. O, yazıçı Əli Vəliyev haqqında deyir:

Hanı Əli Vəliyevin
Sərrast vuran söz gülləsi,
Neçə-neçə bədəsinin susa səsi
[6, s.123].

Böyük sənətkar demək olar ki, şairlərin çoxu haqqında bədii dillə dəyərli fikirlər söyləmişdir. O, Eldar Baxış haqqında “kürsülərdən azadlığa alqış deyən, dövrə üsyankar”, Mehdi Hüseyn haqqında “sənətin keşikçisi”, Hüseyn Arif haqqında “elin dürdanəsi, şeiri mirvari dənəsi”, M.S.Ordubadi haqqında “qılinc qələm” sözlərini işlətməmiş, Seyid Hüseynə “söz sərrafı, safların safı”, Əli Kərimə “qız həyalı sənətkar” dəyərini vermiş və bu dəyərləndirmələrlə də sənətkarların özəl xüsusiyyətlərini oxuculara tanıtmışdır. Məlumdur ki, Əbülhəsən Ələkbərzadə “Dünya qopur” romanının müəllifidir. Mirvarid Dilbazi yazır:

Hanı Əbülhəsən
“Dünya qopdu”,
Xəbəri yoxdu, deyəsən
[6, s.124].

Şairənin Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk və Əliağa Kürçaylı haqqında səsləndirdiyi fikirlər də böyük maraq doğurur və bu ifadələr şairlərin xarakterini aydın şəkildə açmağa imkan verir:

Hanı coşqun, vətəncanlı Xəlil Rza?
Qəsbkarın qəsb hökmünü poza-poza
Qəsbkara ölüm yaza
[6, s.124].

Hanı bizim o Kürçaylı Əliağa,
Qələmindən şeir inciləri yağa?!
[6, s.125].

O, Qasım Qasımzadə üçün “xilqəti sadə, nəcib”, İsmayıl Şıxlı ilə bağlı “ürəyi işıqlımız” ifadələrini işlətməmiş, İlyas Əfəndiyevi “səhnəmizin bər-bəzəyi” adlandırmışdır. Həyatda olmayan sənət dostlarını xatırlayıb vəsf edən şairənin özü haqqındakı misralarında incə bir təmənnə, nigarlıq hiss olunur:

Bu Mirvarid Dilbazi də,
Bu el dərddli el qızı da,
Bu gün-sabah gedəcəkdir.
Görən, onu bu millətdən
Kim, necə yad edəcəkdir?
Alimlərin, şairlərin,

İgidlərin hanı dünya?
Fani dünya!
Fani dünya!

[6, s.125].

M.Dilbazinin poetik dilində bədiilik vasitələrindən olan təzadın böyük rolu vardır. Bunlar fikir təzadları, reallıqların qarşılaşdırılmasından yaranan düşüncələrin dilə gətirilməsidir:

Biri bizə ot yoldurur,
Biri cibini doldurur,
Cahil düşməni güldürür,
Alim ölür qəhərindən

[6, s.106].

Məlumdur ki, fonetik obrazlılıqda ritmik təkrarların böyük rolu vardır. Ümumiyyətlə, üslub məqsədi daşıyan bütün təkrarlar bədii dildə özünəxas keyfiyyətlərə malikdir. Bu mənada, şairənin aşağıdakı misraları diqqət cəlb edir:

Bu dünyanın günəşi var, ayı var,
Meşəsi var, bulağı var, çayı var,
Xəyalımda bir gözəllik payı var,
Yaşayıram, dünya yenə gözəldir.
Yaşıl yarpaq sabah sarı xəzəldir,
Fani dünya niyə belə gözəldir?

[6, s.184].

Mirvarid Dilbazi səmimi hisslər, duyğular şairəsidir. Onun bu cəhəti Nigar Rəfibəyli, Mədinə Gülgünü xatırladır. Belə ki, səmimi lirikadan söz açanda, sözügedən şairələri də unutmaq doğru olmaz. M.Dilbazinin lirik şeirləri insanı kövrəldir, ona duyğulu anlar yaşadır:

Ölsəm, bir gün gəl qəbrimin üstünə
Bircə dəstə bənövşə qoy, bəsimdir!

Baş üstündə bir qaranquş ötəcək,
O da sənə minnətdarlıq səsimdir

[6, s.190].

Böyük sənətkarın əsərlərində özünü oxucularına təqdim edən misralar da vardır. Onun poeziyasının estetik və bədii çəkisi həmin şeirlərdə də özünü göstərir. Bu əsərlərdə təvazökarlıqdan başqa, zərif və incə qürur hiss edirik:

Əslim Dilbazilərdən,
Mərdlər böyüdən yerdən.
Südüm mələk südüdür,
Sərvətim nəğmələrdən
Özüm də Dilbaziyəm
Azərbaycan qızıyam!
[6, s.129].

Nəticə / Conclusion

Nəğməkar şairə Mirvarid Dilbazinin maraqlı dil-üslub keyfiyyətləri vardır. Bu özəlliklər şairənin yaşadığı dövrün ədəbi dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Bundan başqa, sənətkarın yaradıcılığının araşdırılması zamanı qarşıya çıxan bir sıra leksik-qrammatik vahidlər Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin daha dərinədən öyrənilməsinin vacibliyini diqqətə çatdırır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. (2007). Bakı, Şərq-Qərb. 568 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, IV c. (2006). Bakı, Şərq-Qərb.
3. Hüseynov M. (2010). Səsin poeziyası. Bakı, Elm və təhsil. 318 s.
4. Hüseynov M. (2008). Dil və poeziya. Bakı, Elm.
5. Hüseynov M. (2009). Poeziya dilinin milli qaynaqları. Bakı, Elm və təhsil.
6. Dilbazi M. (2004). Seçilmiş əsərləri. Bakı, Lider. 280 s.
7. <https://muhaz.org> › meherremin-yeni-seirleri